

Ölümün Modern İnsan Hayatındaki Konumuna İlişkin Bir Değerlendirme ^[*]

An Assessment of the Position of Death in Modern Human Life

MURAT BAHADIR
Erzurum Technical University

Received: 06.06.2018 | Accepted: 28.12.2018

Abstract: In spite of the fact that there is a common reality, people know very little about death. However, the person who sees the limited life as an obstacle in the way of encountering in life has always been in search of immortality. As a result of this quest, death has occupied different positions in human life. These positions can be grouped under three headings as tamed death, foreign death, and unspoken death. In this context, according to the last approach which is effective in the modern world, the death which is completely removed from the life of the individual has been turned into a phenomenon which should be avoided/ postponed, not something to be dealt with. Thus, death, becoming a lonely phenomenon rather than a social phenomenon, has become a business problem rather than an occupation that people are interested in. Death, on the other hand, must be a subject that determines life rather than being an object determined by life. The purpose of studying in this context is to question the position occupied in the life of the modern individual by moving from the understanding of deaths developed in the historical process.

Keywords: Death, immortality, capitalism, fear, industry.

© Bahadır, M. (2018). Ölümün İnsan Hayatında İşgal Ettiği Konum Üzerine Bir Değerlendirme. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (2), 535-552.

Giriş

Turgenyev'in "Ölüm eski bir şeydir, ama her insana yeni görünür" (Turgenyev, 2012: 340) sözü ile ifade ettiği gibi ölüm, bir taraftan üzerine düşünülen eski bir kavramken diğer taraftan da bir başkasının ölümünü deneyimleyemeyen her insan için yeni bir kavramdır. Dolayısıyla insan hayatındaki bir olgu olarak ölüm ile yüzleşmek kaçınılmazdır. Ancak kimi zaman bu yüzleşme, Seneca'nın "ölümün çevresinde koparılan yaygara, ölümün kendisinden daha çok korkutur" (aktaran Bacon, 2015: 29) sözünde ifade etmiş olduğu gibi endişe verici bir duruma yol açabilmektedir. Ölümün kendisinden değil, ölüm düşüncesinden korkulduğunu ifade eden Seneca, otuzuncu mektubunda hayatın hangi mevsiminin ölümden muaf olduğu sorusunu sormaktadır (Ferriss, 1917: 149). Seneca'nın ölüm hakkında konuşmanın sebep olacağı bu endişeden hareketle, modern bireyin üzerine konuşmadığı/düşünmediği bir olgu haline gelen ölümün günümüz modern birey hayatında işgal etmiş olduğu konumu ve anlamını sorgulamak bu makalenin amacıdır. Bu amaç doğrultusunda insan yaşamını etkileyen iki büyük olgu olan Hıristiyanlık bağlamında din ve kapitalizm üzerinden hareketle küreselleşmenin etkisi ile birbirine benzemeye başlayan modern insan temel alınacaktır. Burada yer alan ifadelerin sınırlılık içerdiği bilincine karşılık özellikle modern insanın değişen zaman algısı ve kafasını meşgul eden birçok uğraş karşısında ölüm olgusunu yaşantısından çıkarmasına ve ölümün değişen anlamına dikkat çekilmek istenmiştir.

Tarih boyunca ölüm ile ilgili farklı tanımlamalar, yorumlar ve benzetmeler yapılmış olsa da, ölümün en güzel betimleyenlerden biri olan Epiktetos'a (1999: 16) göre ölüm:

Bir deniz yolculuğuna çıktığında bindiğin gemi bir limana uğrasa ve seni su getirmen için yollarlarsa, yolda midye kabuğu ve mantar toplayabilirsin. Fakat aklın daima gemide olmalıdır. Sık sık başını gemiye çevirip kaptan tarafından çağrılıp çağrılmadığını araştırmalısın. Eğer seni çağırıyorsa, ayakları bağlı bir hayvan gibi gemiye atılmamak için, elindekilerin hepsini hemencecik yere atıp geri dönmelisin. Hayat yolculuğunda da durum böyledir. Bir kabuk veya mantar değil de bir kadın veya çocuk nasibine düşmüşse bunları benimsersin. Fakat kaptan seni çağırduğunda her şeyi bırakıp, ardına bakmadan gitmen gerekir. Eğer bir ihtiyarsan, yetişmemek korkusu ile gemiden pek fazla uzaklaşmamalısın.

İnsanın yaşamı boyunca çeşitli araçlara sahip olduğunu ve bunlar ile oylandığını ifade eden Epiktetos'a göre insan, dünyadayken sahip olduğu araçlara bağımlılık beslememeli ve ölümü aklından çıkarmamalıdır. İnsanın nüfuz edemediği bilinmezliği içinde bir taraftan kendisinden çekinilen diğer taraftan da bu bilinmezliğin insanı kendisine çektiği ölüm, sadece yaşamın kronolojik olarak sonunu ifade eden, kısa bir anı kapsayan bir kavram değildir. İnsanın her an ölüm ihtimalinin olduğu ve her an yavaş yavaş öldüğü, her geçen saniye ölüme bir adım daha yaklaştığı bir süreç olarak yaşamın her anında karşı karşıya kalınan bir olgudur (Inwood, 2007: xx; Aydoğdu, 2016: 128). Seküler açıdan varlıkların canlılık belirtisi olan hareketin ortadan kalkması olarak değerlendirilen ölüm, aynı zamanda bir yok oluş ve hiçlik olmaktan ziyade geri dönüşü olmayan metafizik bir yola çıkıştır (Levinas, 2011: 15, 56). Dolayısıyla ölüm, hayat boyunca yaşanan deneyimleri, verilen emekleri, mutlulukları, çekilen acı ve hüznü, ölüm ile ulaşılacak ödül ve ceza ile anlamlı kılan mistik bir unsur olarak da değerlendirilmiştir. Antik dünyanın bir şeyi gerçek anlamda bilmeyen bütün bir hayatı kapsayan bir süreç olarak değerlendiren Sokratesvari felsefi bilgeliğinde görmek mümkündür. Bu açıdan ölüm söz konusu olduğunda, nasıl bir ölümün erdem sayılacağı, ölüm anı ile değil bireyin yaşamına bakılarak belirlenmiştir. Bundan dolayı ölüm, esasen bir anı kapsayan küçük bir korkma probleminden çok hayatın nasıl yaşanması gerektiği ile ilgili büyük bir problemdir.

İnsanın nasıl bir yaşam süreceğinin ölüme vermiş olduğu anlama göre belirlemesinden dolayı yaşamı ilgilendiren büyük bir problem olarak değerlendirilebilecek ölüm, yaşamın bir parçasıdır ve üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur (Solomon, 1998: 140). Öyle ki hem Antik dünyada hem de Hıristiyan inancı gereği Orta Çağ'da, iç içe olan yaşam ve ölüm birlikte değerlendirilmişlerdir. Bu anlayışın bir temsilcisi olarak insanın kendini ölüme hazırlamasını felsefesinin en önemli parçası olarak değerlendiren Platon'a göre ölümü anlamamanın sebebi, yaşamı anlamamaktır. Benzer şekilde Konfüçyüs de "birisini yaşamı bilmiyorsa ölümü nereden bilecektir?" sorusunu sormaktadır (Peach, 2008: 8). Dolayısıyla ölüme hazırlık bilinci ile sürdürülecek hayat, şimdi ve buradaki yaşamın ağırlığını, yaşamı şekillendiren unsurları ve varlığın anlamını keşfetmeye imkân sağlayacaktır (Peach, 2008: 16). Ancak yaşam ile ölümün bu birlikteliği

zamanla birbirinden koparılan bir süreç olarak kurgulanmıştır.

Ölümün inkâr edilemez gerçekliğine rağmen, sınırlı yaşamını türlü sıkıntı ve mücadeleler ile geçiren insan, her ne kadar yaşamından şikâyetçi olsa da sınırlı ömrünü bu sıkıntıları aşmada bir engel olarak gördüğünden olacak ki hep bir ölümsüzlük arayışı içerisinde olmuştur. Bu arayış, insanın ölüme karşı değişen bakış açısına göre farklı formlarda kendisini göstermiştir. Buna göre ölümsüzlük; kimileri tarafından beden bu dünyada veya benzer bir dünyada yaşamaya devam etmek, kimileri tarafından da insanın bedenden ayrılan bir parçasının farklı bir boyutta yaşamaya devam etmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile ölümsüzlük düşüncesi, kimileri için bu dünya ile sınırlı kalırken, kimileri için bu dünyanın ötesinde bir dünya tasavvuru ile mümkün kılınmak istenmiştir. İlk yorum açısından ölüm tamamen reddedilen bir olgu, ikinci yoruma açısından ise sonsuz yaşama ulaşmayı sağlayan bir geçittir. Sokrates'in ölümün bir kurtarıcı olmadığı, asıl önemli olanın ölürken ruhumuzun ne durumda olduğunu ifade etmesi ölümle birlikte sonsuz bir yaşama geçme arayışının bir yansımasıdır (Hentsch, 2010: 331). Bu bağlamda tarih boyunca insanın her zaman gündeminde olan ölüm ve ölüme karşı olan tavır ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yaklaşımlar, genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilkinde göre ölüm, mutlak son değildir ve insan ölümden sonra da var olmaya devam edecektir. Bu yaklaşım, genel olarak Antik dünya, Orta Çağ ve erken modern dönemde etkili olmuştur. İkinci yaklaşıma göre ölüm, mutlak son olarak değerlendirmekte ve ölümden sonraki yaşamı garanti edecek fiziksel ya da aşkın bir doğüstü gücün varlığına inanılmamaktadır. Üçüncü yaklaşıma göre ise ölüm, şüphe ile yaklaşılması gereken, uzak ve kayıtsız kalınması gereken bir olgudur (Peach, 2008: 15). Ölüme karşı takınılan bu son yaklaşım, özellikle modern dönemin bir özelliği olan eleştirel yaklaşım ve bilimdeki ilerlemelerin etkisi ile ortaya çıkmıştır (Peach, 2008: 25). Diğer bir ifade ile ölüm, tarihsel süreç içerisinde hayatın bir gerçeği olarak kabul edilirken, giderek hayatın dışına itilen ve hatta yok sayılan bir olgu haline getirilmiştir.

1. Ehlileştirilmiş Ölüm: Bir Son Değil, Yeni bir Başlangıç

Antik dünyada ölüm, genel olarak korku duyulan bir olgudan ziyade saygı duyulan bir gerçeklik olarak bireyin nasıl yaşaması gerektiğini belir-

leyen bir ölçüt konumdaydı. Bu dönemde insanlar, tanrılarını memnun etmeye yönelik olarak hayatlarını düzenlemekteydiler. Ancak yine de ölüm ve ötesi hakkında deneyim sahibi olmamak ölümün çekinilen bir olgu olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu noktada da Epiküros'un "ölüm geldiği zaman ben var olmayacağım, ben var iken de ölüm olmayacak" anlayışı doğrultusunda ölümden çekinilmemesi gerektiği ile ilgili tesellilere sığınmıştır. Epiküros'un bu sözü ile teselli olmayanlar ise Herakleitos'un ifadesi ile "insanlar hiç ummadıkları ve geleceğine inanmadıkları ölümü" (B. Snell, *Die Fragmente des Heraklit* kitabından aktaran Erten vd., 2003: 3) beklerken ölümsüzlük arayışı içine girmişlerdir. Çünkü Euripides'in ifadesi ile "ölüm yaklaştığında kimse ölmek istememektedir" (C. Andresen vd., *Lexikon der Alten Welt* kitabından akt. Erten vd., 2003: 2).

İnsanın Antik dünyadaki bu ölümsüzlük arayışı, İlyada, Odysseia ve Gılgamış gibi destanlara da konu olmuştur. İnsanların sürekli ölüm ve yok olma endişesi ile yaşamasının olumsuzluklarını ifade eden bu destanlar, ölümden kaçmanın hiçbir anlamı olmadığını ve böyle bir kaçışın insanı hayatın tadını çıkarmaktan yoksun bırakacağı yönündeki düşüncelerle örülmüşlerdir (Hentsch, 2010: 112). Nitekim Antik dünya için ölüm, bir taraftan uysallıkla karşılanan bir olgu olarak değerlendirilirken diğer taraftan "ölmek insanlar için bir felakettir" (Epiktetos, 1999: 92) anlayışı doğrultusunda kaçınılmaz bir gerçeklik ve gereklilik olarak hayatın bir parçasıdır.

Orta Çağ'a gelindiğinde ise ölüm, Antik dünyaya oranla Hıristiyanlığın ölüm ve ötesi hakkında getirmiş olduğu ilahi bilgilerden dolayı daha kolay kabul edilebilir, daha az korku uyandıran ve herkesi ilgilendiren bir olgu olarak hayat ile iç içe bir olgudur. Öyle ki Orta Çağ'ın ortalarından itibaren üst sınıfa mensup olan batı insanı da öleceğinin bilinci ile ölüm olgusunu kabullenmiştir (Aries, 2015: 61). Hıristiyanlık ölümü, hayatın düzenleyici ilkesi olarak görmüş ve daha iyi bir yaşam ve Tanrı'nın krallığına geçmek için bir araç olarak görmüştür (Solomon, 1998: 141).

Genel olarak Antik dünya ve Orta Çağ'da hayatın içinde yer alan bu ölüm anlayışı, Aries'in (2015: 46) ifadesi ile "ehlileştirilmiş ölüm", insanın kendisini doğanın bir parçası olarak görmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda öleceğini önceden bilen, bu konuda uyarılmış olan ve ani ölümlere pek tanık olmayan bir ölüm bilincine sahip Antik dünya

ve Orta Çağ için ölüm, ehlileştirilmiş bir olgudur (Aries, 2015: 30). Ehlileştirilmiş ölümün özelliği; yatakta önceden bekleniyor olması, kamusal ve sade olması ve aşırı duygusallık içermemesidir (Aries, 2015: 36). Diğer bir ifade ehlileştirilmiş ölüm, tüm insanlar için beklenen, dolayısıyla da hakkında toplumsal bir bilinç olan ve bunun için de karşısında aşırı duygusallık gösterilmeyen, gösteriştenden uzak törenler ile karşılanan-paylaşılan bir olgudur. Her ne kadar ölüm, ehlileştirilmiş bir olgu olsa da ölecek kişi için yine de korkulacak bir durumdur. Ancak bu korku ölümün kendisinden daha çok, ölüm ile ulaşılabilecek dünya sonrası yaşamın Hıristiyanlık gibi çeşitli inançlar tarafından vaat edilen yaşama ulaşamamakla ilgilidir. Bu durum da hayatın kaçınılmaz bir gerçekliği olarak hakkında düşünülmesinden dolayı ölümün hayata yabancı veya hayattan dışsallaştırılmış bir olgu olmadığı, tam aksine hayatın içerisinde yer alan ya da yer alması gereken bilindik bir olgu olduğunun göstergesidir.

Genel olarak Hıristiyanlığın etkisi ile şekillenen bu çağdaki ölüm anlayışı, özellikle 11. ve 12. yüzyıldaki gerçekleşen olaylar ile birlikte bir değişim sürecine girmiştir. Buna göre Hıristiyanlıktaki reform hareketleri, bölünmeler ve yeni yaklaşımların yanı sıra Avrupa'nın ekonomik, sosyal, sanat, düşünce ve eğitim dünyasında yaşanan yenilemeler ölüme karşı takınılan tavrın da değişmesine neden olmuştur. Özellikle etkisi Orta Çağ sonrasında ortaya çıkacak sekülerleşme hareketlerinin başlangıcı olarak değerlendirilebilecek bu değişimler; Dini, sosyo-ekonomik ve düşünsel olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Dinsel alandaki değişimler; Ortodoks-Katolik ayrışması, laik düşüncenin doğuşu ile birlikte Hıristiyan iç bağlılığının tehlikeye girmesiyle yeni mezhep ve tarikatların ortaya çıkması şeklinde özetlenebilir. Soyo-ekonomik alandaki değişimler; tarım ve üretim araçlarındaki yenilikler ile beraber burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla ticaretin yayılması, feodal yapının bozulması ile kentleşme hareketlerinin başlaması ve para ve ticaretin her geçen gün artan önemi ile birlikte dünya zevklerine artan eğilim şeklinde özetlenebilir. Düşünsel alandaki değişimler ise kurulan üniversiteler ile eğitimin dinin tekelinden çıkması, pagan olarak değerlendirilen eserlere yönelik bakışın değişmesi ve bu eserlerin tercüme edilmesi, diyalektik düşüncenin kullanımı ve felsefeye olan ilginin artması şeklinde özetlenebilir. (Tanilli, 2018: 241-333; Epstein, 2014). Dolayısıyla tüm bu değişimler ile birlikte gelişmeye başla-

yan bireysellik vurgusu ile insan, ilk günah ile düşmüş olduğu bu maddi dünyadan kurutulmuş, gelmiş olduğu ilahi dünyaya yükselmesinin kapısını açacak bir anahtar olarak kendi ölümü üzerine yoğunlaşmıştır. Yukarıda kısaca değinilen birinci yaklaşıma göre ölüm, kaçınılması gereken bir olgu olarak değil, metafiziksel bir dünyada ölümsüzlüğe ulaşmayı sağlayan bir araç olarak yüzleşilmesi gereken mistik bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

2. Yabancı Ölüm: Mutlak Bir Son

Orta Çağ'ın aksine aşkın bir varlığın başka bir dünyada kendisine sağlayacağı ölümsüzlüğe bel bağlamaktan vazgeçen insan, kendi iradesi ile bu dünyada elde edilebilecek bir ölümsüzlük çabası içerisine girmiştir. Dolayısıyla da Orta Çağ'a kıyasla ölüme yüklenen anlam da değişikliğe uğramıştır. Buna göre ehlileştirilmiş ölüm anlayışı, özellikle 17. yüzyıldan itibaren insanın doğaya daha çok hükmetmesiyle birlikte baskın olmaya başlayan seküler dünya tasavvuru ile değişmeye başlamıştır. Gelişen bilim ve teknoloji ile birlikte doğaya hükmetmeye başlayan insan, ölüme de hükmetmek istemiştir. Diğer bir ifade ile insan, doğada kendisini engelleyen şeyleri kontrol altına alarak özgürleşeceğini düşündüğü gibi ölümü de hastalıklar gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan, yaşamı engelleyen ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görmüştür. İnsan, buna sebep olan etkenleri ortadan kaldırdığı zaman daha uzun yaşayacağını ve sonunda ölümsüzlüğe ulaşacağını umut etmiştir. İnsanın bu isteğinin arkasında yatan etken, Orta Çağ'ın sonuna doğru ortaya çıkan yeni mezhepler ve burjuvazi ile birlikte insanın, kendisinin ertelenmiş bir ölü olduğu ve kendi içinde var olan bu ölümün, tutku ve zevklerini engellediği yönündeki mitolojik destanlarda da var olan bir düşünceye kapılmasıdır (Aries, 2015: 56). Bu düşüncenin sonucu olarak geleneksel Hıristiyan, feodal cemaatlerin çözülmesi, akılcı burjuvazi etkisiyle şekillenen sekülerleşme ve bireyselleşme ile birlikte ölüm, artık paylaşılan bir şey olma özelliğini kaybetmiştir. Maddi zenginlikler gibi ölüm, herkesin başına gelecek bir olgu olarak eşdeğerliliğin göstergesi haline gelmiş ve gelişen bu sistemde ölüm karşısında insanlar tek başına bırakılmıştır. İnsan, bu aşamadan sonra ölümü gündeminden çıkaracak yeni bir düşünce geliştirme çabası içerisine girmiştir (Baudrillard, 2011: 259). Ancak geliştirilmek istenen bu düşünce, ölümü ehlileştirici şekilde kabullenmek yerine ölüme ve ölümü var edene karşı bir başkaldırı şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Aydın-

lanma düşüncesi ile belirginleşen bu başkaldırı, imanın yerine kendi aklını geçiren insanın, kendi aklını kullanarak hakikate ulaşabileceğine dair artan inancı ile birlikte iyice güçlenmiştir. Bu bağlamda her türlü metafizik varoluşu inkâr eden insan, benzer şekilde mistik bir anlam üzerine bina edilen ölüme de karşı çıkmış ve aklına duymuş olduğu güvenle bir gün ölümü dahi çare bulacağı yani ölümsüzlüğe ulaşabileceğine inanmıştır.

Ölüme başkaldıran insan için ölüm, artık yabancı bir olgu haline gelmiş ve insan önceden olduğu gibi kendi ölümü üzerine düşünmek konusunda pek istekli olmamıştır. Özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde ölüm, kişinin kendi ölümünden çok bir başkasının ölümü üzerinden değerlendirilmiştir (Aries, 2015: 62). Diğer bir ifade ile ehlileştirilmiş ölüm anlayışı içerisinde kamusal olarak paylaşılan ölüm, zamanla etkisini arttıran sekülerleşme ve bireyselleşme ile yadsınan bir olgu haline gelmiştir.

Ölüm ile ilgili olarak değişen diğer bir konu da ölen kişinin ardından tutulan yasın niteliği ve şeklidir. 18. yüzyıla kadar acısını belli bir görgü kuralları çerçevesinde yaşayan birey, 19. yüzyılda sekürleşmenin artan etkisi ile bu dünyaya daha çok bağlanması ile birlikte acısını ağlama, bayılma, yemek yememe şeklinde abartılı bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Bu abartılı dışavurumun arkasında yatan sebep, insanın bir başkasının ölümünü güçlükle kabullenmesi veya kabullenememesidir (Aries, 2015: 69-70). Diğer bir ifade ile bu yüzyılda ölüm karşısında gösterilen bu tür tepkiler, insanın zamanında çok güvenerek otorite olarak kabul ettiği bilimin başta ifade edilen ölümsüzlüğü sağlayamaması ve bu başarısızlığın yaratmış olduğu hayal kırıklığının bir yansıması veya ödünlemesi olarak değerlendirilebilir.

Ehlileştirilmiş ölümün aksine 19. yüzyılın ortalarından sonra ölüm, öncelikle Amerika'da daha sonra ise İngiltere, Fransa, Hollanda ve endüstrileşmiş ülkelerde utarılan ve yasak bir olgu haline gelmiştir. Endüstrileşme ile değişen kültürel yapı ile birlikte ölüme verilen anlam da değişmiş ve ölüm, insanın üzerine düşünmesi gereken mistik bir olgu olmaktan ziyade biyolojik bir vaka olarak görülmeye başlanmıştır (Karaca, 1999: 66-68). Diğer bir ifade ile ölüm, mistik bir olgu olmaktan çok pozitivist bir olgu olarak laikleştirilmiştir. Laikleştirilmeye çalışılan ölüm ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken diğer bir konu ise Nietzsche'de ifadesini bulan "Tanrının ölümü" düşüncesidir. Bu düşünce, ölümün kökünü hepten ka-

zımak isteyen seküler anlayışın ölümü var edenin varlığını öldürme girişimi olarak değerlendirilebilir. Nietzsche'ye göre seküler dünya her ne kadar esasında Tanrıyı ve ölümü yaşamından çıkarmış olsa da bunu açıkça ifade etmemiş, hatta bunu ifade etmeyi ahlaken ve siyaseten uygun bulmamıştır (Eagleton, 2014: 204).

3. Hakkında Konuşulmayan Ölüm: Ne Yaşamın İçinde Ne de Dışında

Bu dünyada her ne kadar ortalama ömrünü uzatmış olsa da en nihayetinde ölümsüzlük hayalini gerçekleştirilmeyen insan, fiziki olarak gerçekleştiremediği bu durumu psikolojik olarak gerçekleştirme girişiminde bulunmuştur. Modern insan bunu, ölüm ve ölüm sonrası yaşam hakkında konuşmayarak, diğer bir ifade ile ölümü tamamen hayatından çıkararak gerçekleştirmek istemiştir. Bu noktada ölüm, ne yaşam sonrası sonsuz bir hayata geçiş ne de bu dünyada sonsuz kalmak için alt edilmesi gereken bir olgu olarak hakkında konuşulan veya konuşulması gereken bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Aksine ölüm, şimdi ve burada gerçekleşen bir olgu olmasına karşın hakkında tefekkürü gerektirecek bir öneme haiz değildir ve bu konuda harcanacak çaba boşuna bir uğraş olacaktır. Ölüm sonrası yaşam tasavvurunun modern dünya ile uyuşmaması sonucu ortaya çıkan bu ölüm anlayışı, insanların doğaüstü varlığa dayalı inanç ve temel varsayımlardan kendilerini kurtarmalarına veya bu tür yaklaşımlarını askıya almalarına neden olmuştur (Peach, 2008: 25). İnsanlar günümüzde kendini endüstrinin kendisine sunduğu teknolojik araçlardan hareketle tanımlayarak ölümden kaçmaya, ölümü hayatlarından çıkarmaya çabalamaktadırlar. Diğer bir ifade ile ölüm, insan ve hayatı tanımlamada etkili bir ölçüt olmaktan ziyade, bu hayatın içerisinde gerçekleşen sıradan bir olgu haline getirilmiştir. Bu noktada modern kamusal yaşam, kendi değerleri ile örtüşmeyen ölümün kendisini rahatsız etmesini istememektedir (Levinas, 2011: 49-50).

Hakkında konuşulmayan ölüm olarak adlandırılabilir bu ölüm anlayışında ölüm, bir gerçeklik olarak kabul edilse de modern insanın yaşamında sürekli ertelenen, yaşamın dışında bırakılan bir unsur olması hasebiyle, artık modern insanın yaşantısında bir etkiye sahip değildir (Levinas, 2011: 52). Dolayısıyla ölüm, giderek üzerine daha az konuşulan, düşünülen, düşünülse dahi kısa kesilen ve genelde sessiz kalınan bir olgu haline gel-

miştir. Diğer bir ifade ile insanlar, Epikürosçu bir anlayış ile ölümün önceden kestirilemeyecek bir durum olarak hakkında kafa yorup, kaygılanmanın hiç de anlamlı olmayan bir olgu olduğuna inandırılmıştır (De Botton, 2008: 77). Bu durumun ortaya çıkmasında, ölüme hazırlanmanın ölümün kendisinden daha korkutucu olduğu düşüncesinin yanı sıra (Montaigne, 1999, s.347), hayatın kısalığı karşısında insanı hayattan kopararak sonsuz var olmamaya götürecek ölüm korkusu üzerine tragedya kaleme almanın gülünç olacağı türünden düşünceler de etkili olmuştur (Schopenhauer, 2014: 8).

İnsanın yaşamından çıkartılmaya çalışılan ölüm, başa çıkılması gereken bir şey olarak değil, ertelenmesi/kaçınılması gereken bir olgu olarak görülmüştür. Bunun için de ölümü yaklaşanlar, hastanelere ve bakımevlere, öldüklerinde de morglara gönderilmektedir. Bu bağlamda tıp mesleği mensupları, ölümü ve ölümü yaklaşan kişiyi “iyileştirmek” için görevli profesyoneller olarak görülmektedir. Profesyonellerin ilgileneceği bir olgu olarak insanın yüzleşmek zorunda kalmayacağı ölüm, toplum hayatından dışlanmış olarak tek başına yaşanan, dahası insanlardan saklanan ve hakkında konuşulması ayıp sayılan bir olgu olarak kurgulanmıştır (Moremen, 2003: 402; Kübler-Ross, 2010: 18-19; Peach, 2008: 26). Bu bağlamda, cinselliğin yerini alan ölüm, kendisinden bahsedilmesi utanç verici bir şey olarak değerlendirilmektedir. (Gorer, 1955). Diğer bir ifade ile insanların ölüm ve ölüm ile ilgili gerçeklikleri dile getirilmesi ile karşılaşacakları baskı ve utanç, cinsellik ile ilgili söylemlerin dile getirilmesi ile karşılaşacağı baskı ve utançtan daha büyük hale gelmiştir (Elias, 2001: 43-44). Bugün ölüm, başkalarının ölümü üzerinden dahi sorunsallaştırılmamaktadır. Diğer bir ifade ile insan, ölüm karşısında sakinliğini ve ölümle yüzleşme yeteneği yerini kayıtsızlığa bırakmıştır. Toplumumuz açısından da ölümlerin büyük bir kısmı hastanelerde olmaktadır. Günümüz için bu durum, Batı’da olduğu gibi ölümün tamamen hayattan çıkarıldığı, dışlandığı, tek başına yaşanıldığı veya saklandırdığı bir tabloya neden olmamıştır. Dolayısıyla ölüm halen daha sosyal bir olgu olma özelliğini sürdürmektedir. Ancak özellikle endüstrileşmenin yaygın olduğu kentlerde huzur evlerinin sayı ve doluluk oranının yanı sıra hastanelere gidenlerin sayısındaki artış dikkate alındığında benzer süreçlerin toplumumuzda da yaşanacağını ileri sürmek mümkündür (Karaca, 1999: 69-70).

Hakkında konuşulmayan bir olgu olarak ölüm karşısında modern dünya, tek gerçek yaşam alanı olarak kurgulanmıştır. Bundan dolayı da ölümü düşünerek hayatı geçirmek, zamanı boşa harcamak olarak değerlendirilmektedir. Bu anlayış ile insanın yok oluşunu daha kabul edilebilir ve hoşça giden temalarla değiştirmeye çabalayan mevcut kapitalist dünya, aynı zamanda insan hayatının bir totalizm altına girmesine sebep olmaktadır (Türkeri, 2012: .21). Diğer bir ifade ile ölüme ve ölümlere yasak konularak ölümün özgürlüğünün elinden alınması, tüm yaşam sınırlarını içine alan toplumsal denetimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Baudrillard, 2011: 227). Yukarıda ifade edildiği gibi biyolojik yasaların eline terk edilerek bilimsel dokunulmazlığa büründürülen ölüm, toplumsal bir olgu olmaktan çıkartılarak bireysel bir alın yazısına dönüştürülmüştür (Baudrillard, 2011: 230). Ancak bu alın yazısı, aşkın bir varlık tarafından değil, mevcut dünyanın öznesi olan kapitalizm tarafından yazılan pozitivist bir alın yazısıdır. Dolayısıyla ölümü dahi belirleyen bir otorite olarak kapitalizm ve pozitivism, insan yaşamını belirleyen etkili bir unsur olarak güçlü bir otorite haline gelmiştir.

Kapitalizm ve Pozitivizmin etkisiyle değişen toplumsal yapı ile birlikte herkes içinde konuşulmayan, unutulmaya çalışılan, hakkında düşünülmeyen, inkâr edilen ve böylece ötekileştirilen bir olgu olarak ölüm, yaşamın dışına itilmiştir (Karaca, 1999: 66; Kübler-Ross, 2010: 47-57). Ülkemizde özellikle endüstrileşmenin yoğun olduğu kentlerde yaşayan insanların da ölüme karşı benzer tutumlara sahip olduğu yönünde çalışmalar yapılmıştır (Ünver, 1938). Dolayısıyla modern toplum, yaşam ve ölümü birbirinden ayırmak için harcanan çabaların sahnelendiği bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu alanda dinler açısından ölüm sonrası sonsuz bir yaşama geçişin aracı, modern bilim açısından var olan ancak üzerine düşünülmesi gerekemeyen bir hakikat, ekonomi açısından ise yeni bir iş sahası anlamına gelen ölüm, doğasından uzaklaştırılarak saf dışı edilmektedir. Bu bağlamda yaşam ile ölümün birbirinden ayrılmasıyla oluşan boşluklar, kapitalizmin uyandıracığı ve yine kapitalizmin karşılayacağı arzularla doldurulmaktadır (Baudrillard, 2011: 261).

Modern insan, her zaman karşısında geç kalmayı arzuladığı ölüm korkusunu yenmek için kapitalizmin kendisine sunmuş olduğu araçlar ile çeşitli önlemler alma zorunluluğu hisseden bir varlık haline gelmiştir (Tu-

fan, 2002). Bu noktada kitle iletişim araçları, sağlık kampları, yüksek güvenli otomobiller, evler, iş yerleri, alarm ve koruma sistemleri üreterek insanın güvenliğini sağlamak isteyen modern dünya, bireyin yaşamından ölüm düşüncesini çıkarmıştır. Böylece alınan önlemlerle ölümü geciktirecek insanlara yaşatılan ölümsüzlük hissini veya güven duygusunu, pazarlanabilir bir meta haline getirmiştir. Diğer bir ifade ile ölüm, dijital virüs programlarının ticari bir sektör haline gelmesi gibi modern dünyanın insan hayatını güvence altına alan bu çıktılarını da birer ticari sektör haline gelmesine sebep olmuştur. Böylece ölüm yokmuş gibi konuşan, planlar yapan modern insan, Tolstoy'un "Adam bir yıl için hazırlık yapıyor ve akşam olmadan öleceğini bilmiyor" (Uluç, 2006, s.185) sözünde ifade ettiği düşünceyle hareket etmektedir. Öyle ki günümüz insanı, gelenen bu noktada bankaların düşündüğü kadar kendi ölümünü düşünmemektedir. Bugün insan bedelini peşin olarak ödemedi borçlanarak 48, 60 veya 120 ay taksite bağladığı hayatı yaşarken -belki de ölümden korkulmasının en büyük sebebi budur- ölüm diye bir endişe taşımamaktadır. Oysa bankalar, müşteri olarak gördüğü insanlar ölür de taksitlendirdiği hayatın borcunu tamamlayamaz diye hayat sigortası yaptırmayı insanlara dayatmaktadır. Diğer bir ifade ile ölüm, bireyin yaşamına anlam veren bir olgu olmaktan ziyade sigortalar ile bankalar ve onun dışındaki kurumların çıkarları doğrultusunda dikkate alınan bir risk faktörü olarak değerlendirmektedir.

Modern dünya, birçok kültürel unsura yaptığı gibi ölümü de bir ticaret nesnesi haline getirmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında; insanın, hem ölüm karşısında hem de ölümlerine ne yapacakları konusunda bir bilgi birikimi ve deneyime olmaması ve ölüm sürecinin evlerden çeşitli kuruluşlara devredilmesi etkili olmuştur (Karaca, 1999: 67). Ölümle doğrudan yüzleşmeyen insan, kitle iletişim araçları ile çeşitli filtrelerden geçirilmiş bir ölüme tanık olmaktadır (Moore and Williamson, 2003: 9). Dolayısıyla ölüm, ölüm karşısında ne yapacağını bilmeyen, donanımsız bireylerin ilgilendiği bir uğraş olmaktan çok profesyonelleri ilgilendiren, verimliliğin hedeflendiği bir işletim problemi haline gelmiştir (Karaca, 1999: 67). Öyle ki günümüzde birçok ülkede ölünün bulunduğu yerden alınarak defnedilmesi, defin işlemi sonrası yapılması gereken geleneksel uygulamalara kadar pek çok hizmet şirketler veya kamu kurumları tarafından sunulmak-

tadır.¹ Ölümün bir ticaret nesnesi haline gelmesinin başka bir göstergesi de, profesyonel ölü ağlayıcılarıdır. Çin, Tayvan gibi kimi kültürlerde uzun bir geçmişe dayanan kültürel bir durum olmanın yanında bugün bu durum, çeşitli ülkelerde şirketleşmiş durumdadır. İngiltere Essex’de doğulu göçmenler için kurulmuş olan “Rent a Mourner”² isimli şirket bu durumun örneklerinden sadece biri. Şirketin kurucusu olan Ian Robertson, Telegraph gazetesine verdiği röportajda bu duruma olan talebin giderek artmakta olduğunu ifade etmektedir (Hall, 2013). İngiltere dışında ülkemizde de bu amaçla kurulmuş derneklerin olduğuna dair haberler yapılmıştır.³

Bir işletim problemi olarak ölüm ile ilgili ortaya çıkan önemli bir etki de ölü yakınlarının yaşadığı yoğun üzüntünün bir an önce atlatılarak normal hayatlarına geri dönmelerini sağlamaktır. Diğer bir ifade ile insanın hayata devam edebilmesi için yas/keder/üzüntü, iyileştirilmesi ve bir an önce atlatılması gereken bir engel olarak görülmektedir. Bu bağlamda ölen kişinin yakınlarına yapılan başsağlığı ziyaretleri ölen kişinin bu dünyadan kopuşunun yarattığı üzüntü ve yasın dile getirildiği bir yer olmaktan çok günlük işlerin konuşulduğu adeta normalleştirme terapilerine dönüşmüştür (Aries, 2015: 88-92). Tolstoy’un *İvan İlyiç’in Ölümü* adlı eserinde de dile getirdiği gibi insanlar bugün ölüm karşısında bir yandan kendi çıkar dünyalarının nasıl şekilleneceğini düşünürken diğer yandan ölenin kendileri olmadığı için gizli bir sevinç içerisindeyler (Koç, 2009: 250). Ölen kişinin ardında kalanları terapi edilmesi gereken varlıklar olarak gören modern dünya, ölüleri ise değerli hiçbir şeyi olmayan değersiz varlıklar olarak görmektedir. Tüm bu süreçte ölmeden bir kalıntıya dönüştürülen insan, biriktirilen yaşamın sonunda genel toplamdan düşül-

¹ Batıdaki ülkelerin dışında Türkiye’de de çeşitli illerde cenaze hizmeti veren firmalar bulunmaktadır. Kurmuş oldukları siteler ile cenaze ile ilgili ne tür hizmetler verdikleri ve ne tür imkanlara sahip olduklarının tanıtımı yapılmaktadır. Bunun yanı sıra pek çok belediye ölen kişinin mezarının kazılmasından, yıkanmasına, taziye için yer ve yiyecek sağlanmasına ve ulaşım için araç teminine kadar pek çok hizmet sunmaktadır. Dolayısıyla ölü yakınlarının bu konuda ilgilenmesi gereken süreçler azaltılmaktadır. Bu da ölümün soğuk gerçekliğinden çekinen modern insanın hem işini kolaylaştırmakta hem de bu işlere ayrıcağı zamanı kendisine göre daha önemli işler için kullanma fırsatı yakalamaktadır. Sonuç olarak normal yaşamında ölümü düşünmeyen modern insan, kendi yakını öldüğünde dahi ölüm üzerine çok fazla düşünmek istememektedir.

² Bkz. <http://www.rentamourner.co.uk>.

³ Bkz. <https://www.haberler.com/onlarin-isi-cenaze-torenlerinde-para-karsiligi-haberi>.

mekte yani ekonomik bir işleme tabi tutulmaktadır. Böylece sıradan bir ömrün sonunda bir borcun ödenmesi gibi ölüm, havası alınmış bir balon gibi ruhun iade edilmesine benzeyen ve çeşitli ritüelleri kapsayan bir olguya dönüştürülmüştür (Baudrillard, 2011: 295).

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde “ölümden korkmak, eserini tamamlanmamış bırakmaktan korkmak” haline gelmiştir (Levinas, 2011: 98). Diğer bir ifade ile insanlar, ölüm ile yüzleşmekten korkmasa bile gelecekteki daha iyi araçlar ve imkânlardan mahrum kalma korkusu ile yaşamaktadırlar. Bu bağlamda modern insan için deneyimi aktarılamayan bir olgu olmasından dolayı hakkında ve sonrasında ne olacağı konusunda herhangi bir veri bulunmayan ölüm, dünyada elde edilen birikimin kaybedilmesi korkusudur (Levinas, 2011: 16, 18, 19). Bunun için de insanın dünyanın dışı mekânlarda hayatta kalışını garantiye alacak arayışlar içinde devam eden ölümsüzlük arayışı, sonsuz bir süreç şeklinde tasarlanan ilerleme anlayışı ile mümkün kılınmaya çalışılmaktadır. Nitekim seküler dünya, sadece içinde yaşanılan bir mekan değil, aynı zamanda insanların bütün değerlerini belirleyen bir özneye dönüşmüştür (Hentsch, 2010: 523-524). Dolayısıyla dünya, insan yaşamı için bir araç olarak değil, insanın yaşamını belirleyen bir özne olarak kurgulanmaktadır. Ancak içinde yaşanılan dünya ile “şimdi ve burada” kurulmuş olan etkileşime bağlı, tek gerçeklik olarak algılanan dünyaya yüklenen değerlere karşın insan, kendisini bekleyen mutlak sondan kurtulamayacaktır. Yüz yıl yaşaması halinde bile insanın, yapmak istediği her şeyi yapması mümkün olmayacaktır ve hangi yaşta olursa olsun ölmek için çok genç olduğunu düşünecektir (Scarre, 2007: 68).⁴ Ne var ki inkâr edilemez bu gerçekliğe rağmen ölüm, kapitalizm tarafından üretilen her türlü mal ve imkânı pazarlamak için gerekli olan tüketme arzusunu sürekli kılacak bir zaaf olarak kullanılmaktadır. Bu

⁴ Scarre'ye göre kapitalizmin tüketim mantığından nasibini alan bir başka olgu zaman konusudur. Kapitalizmin elinde zaman harcanan, tüketilen bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda Seneca 84. Mektubunda, sahip olunan zamanın boşa harcanmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulunan birçok filozof gibi zamanı boşa harcamayı ahmaklık ve eğlenceyi yaşayan insan için bir mezar olarak görmektedir (Ferriss, 1920: 143). Kendi zaafı üzerinde ve zamanın nasıl geçtiği üzerinde düşünmeyen insanlar ölüm geldiği zaman ne kadar az şey yaptıklarını fark ettiklerinde şok olacaklardır. Bu insanların da ölümden korkmaları şaşırtıcı değildir (Scarre, 2007: 3).

zaafından dolayı modern dünyanın çekim kuvvetinden kurtulamayarak, çıkan her yeni şeyi satın alarak güncel imkanlardan geri kalmak istemeyen insan, ölümü unutmaktadır. Böyle bir dünyada arabamı evimi, eşyama değiştireyim derken yaşadığı dünyayı değiştiren/terk eden insan, yaşamı boyunca pek karşılaşmak istemediği ölüm bir gün insanı karşısına alacaktır. Buna rağmen her ne kadar akıl almaz ve saçma bir olgu olsa da ölmek zorunda olmak anlamına gelen ölümsüzlük arayışı, günümüzde de devam etmektedir (Jankelevitch, 2012: 21).

Modern dünyayı karakterize eden eylem/pragma, ölümü dikkate almayan ve insanın ölümü dikkate almayışının yansıma biçimlerinden birisidir. Dahası eylem, insanın gelecek planları ile ölümün üzerinden karşıya geçme çabasıdır (Jankelevitch, 2012: 29). Teknik olarak ölebileceğini kabul etmesine karşın insan, sahip olduğu her şeyi koruma adına çeşitli önlemler satın almaktadır. Çünkü insan, ölümü hatırlatabilecek her şeyden uzak kalmanın çağdaş bir davranış biçimi haline geldiği modern dünyada sanki her şeyin bir sonunun olmadığı bir hayat tarzı sürmektedir (Hökelekli, 1991: 154, 159). Dolayısıyla da aydınlanmacı, kapitalist ve pragmatist zihniyetin etkisi altında yaşayan günümüz insanı, Epiktetus'un (1999: 172) ölüm karşısında; "...ölümün bana insana yaraşan, asil faydalı bir iş yaparken gelmesini isterdim.... vermiş olduğunuz nimetlerden yararlanmama müsaade ettiğiniz ölçüde yararlandım. Onları geri almak istiyorsanız, size iade ediyorum onları. O nimetler sizindir... kendimi ellerinize bırakıyorum" dua veya temennisini yapabilecek durumda değildir.

Sonuç olarak ölüm, sadece hayatı yarıda kesen ve onu engelleyen bir olgu değil, aynı zamanda insanı insan yapan, ona yaşama şevki, heyecanı ve gücü veren, hayatına anlam katan bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar kronolojik olarak yaşamın sonu olarak görülse de ölüm, nasıl yaşanması gerektiğini belirleyen bir ölçüt olarak dikkate alınmalıdır. Çünkü insan için hayatı anlamlı kılan, ölümün bireyin hayatında işgal ettiği konumdur. Bunun için ölüm, insanlarda korku uyandırmak yerine, üzerine düşünülmesi ve anlamlandırılması gereken en büyük bir gerçektir. Ölüm, üzerine düşünülmediğinde insanın yaşamış olduğu hayatı anlamlandırılmamasına, seküler otoriteler tarafından hazır olarak sunulan anlamlar çerçevesinde yabancı olduğu veya kendi doğasını yansıtan bir yaşam sürmemesine ve buna bağlı olarak da kendi gerçekliğiyle ve dış gerçeklikle

sağlıklı bir ilişki kuramamasına neden olmaktadır. Diğer bir açıdan insanı diğer varlıklardan ayıran özelliğin akıl olarak görülmesine karşılık insanı diğer varlıklardan ayıran en büyük özelliklerden biri de insanın ölüm bilincine sahip olmasıdır. Bu bilinci ortadan kaldırmak, diğer bir ifade ile ölüm hakkında düşünmemek insanın doğasına aykırı olduğu içindir ki bilinçli/düşünen bir varlık olan insanın bu niteliğini de işlevsizleştirmektedir. Diğer bir ifade ile insanın mutlak bir son olarak görülen ölümü hayatından çıkarması, öğrenebilme, alet yapabilme, hatırlayabilme, taklit edebilme vb. zihinsel süreçleri gerçekleştirebilen diğer varlıklar ile insan arasındaki büyük farkı da ortadan kaldırmaktır. İnsan ile diğer varlıklar arasında ileri sürülecek fark; insanın akıllı bir varlık olması, ancak ölüm-ölümsüzlük kavramları hayatın bir parçası olduğu zaman bir anlam ifade edecektir. Bu iki kavram; hayatı anlamlandırırken, insanın doğasını gerçekleştirirken veya akli kullanırken referans veya ölçüt alınacak kavramlar olmalıdır. Bu bağlamda ölüm ile ilgili temel sorun, ölümden korkmak veya korkmamak değil, hayat yöne veren bir ölçüt olarak ölüme yaşamda daha fazla yer açılıp açılmadığıdır.

Kaynaklar

- Aries, P. (2015). *Batı'da Ölümün Tarihi*. (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Everest Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2016). Kierkegaard ve Heidegger'de Ölümün Eksistensiyal-Ontolojik Çözümlemesi. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 127-150.
- Bacon, F. (2015). *Denemeler*. (Çev. A. Göktürk). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- De Botton, A. (2008). *Felsefenin Tesellisi*. (Çev. B. T. Altuğ). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Eagleton, T. (2014). *Tanrının Ölümü ve Kültür*. (Çev. S. Dingiloğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- Elias, N. (2001). *The Loneliness of the Dying*. (Trans. E. Jephcott). New York: The Continuum.
- Epstein, S. A. (2014). *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomik ve Sosyal Tarih 1000-1500*. (Çev. S. Işık). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Epiktetos (1999). *Düşünceler ve Sobbetler*. (Çev. C. Süer). İstanbul:Kaknüs Yayınları.

- Erten, V. & diğ. (der.) (2003). *Antik Yunan'dan Yaşayan Sözler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ferriss, T. (1917). *The Tao of Seneca: Practical Letters from a Stoic Master Volume 1*. USA: No publisher.
- Ferriss, T. (1920). *The Tao of Seneca: Practical Letters from a Stoic Master Volume 2*. USA: No Publisher.
- Gorer, G. (1955). The Pornography of Death. *Encounter*, October, 49-52.
- Hall, M. (2013). Mourners-for-Rent Hired to Blub at Funerals. *Telegraph*, March 26.
- Hentsch, T. (2010). *Hakikat Ya Da Ölüm*. (Çev. B. Baş). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hökeleki, H. (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 151-165.
- Inwood, B. (2007). *Seneca Selected Philosophical Letters*. New York: Oxford University Press.
- Jankelevitch, V. (2012). *Ölümü Düşünmek*. (Çev. Y. R. Demir). İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Karaca, F. (1999). Ölümle İlgili Davranış Örüntüleri Açısından Modern Batı ve Türk İslam Kültürü. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 65-76.
- Koç, E. (2009). Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme: Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü Adlı Eseri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (22), 245-259.
- Levinas, E. (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. (Çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi.
- Montaigne (1999). *Denemeler*. (Çev. S. Eyüboğlu). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Moore C. C. & Williamson, J. B. (2003). The Universal Fear of Death and the Cultural Response. *Handbook of Death and Dying*. (Ed. C. D. Bryant). California: Sage Publications Inc., 3-13.
- Moremen, R. D. (2003). Dying of Aids and Social Stigmatization. *Handbook of Death and Dying*. (Ed. C. D. Bryant). California: Sage Publications Inc., 397-404.
- Peach, F. (2008). *Death, 'Deathlessness' and Existenz in Karl Jaspers Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kübler-Ross, E. (2010). *Ölüm ve Ölmek Üzerine*. (Çev. E. Uşaklı). Ankara: April Yayıncılık.
- Scarre, G. (2007). *Death*. Stocksfield: Acumen Publishing.

- Schopenhauer, A. (2014). *Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilemezliği İle İlişkisi*. (Çev. E. Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Solomon, R. C. (1998). Death Fetishism, Morbid Solipsism. *Death and Philosophy*. (Ed. J. Malpas & R. C. Solomon). London: Routledge, 136-156.
- Tanilli, S. (2018). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tufan, İ. (2002) *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Turgenyev, I. (2012). *Babalar ve Oğullar*. (Çev. A. Hacıhasanoğlu). İstanbul: Can Yayınları.
- Türkeri, M. (2012). *Hayatın Anlamı ve Ölüm-süzlük*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Uluç, E. (2006). *Tolstoy'dan Ruba Dokunan Düşünceler*. İstanbul: Carpe Diem Kitap.
- Ünver, S. (1938). İstanbul Halkının Ölüm Karşısındaki Duyguları, *Yeni Türk Mecmuası*, 68, 312-321.

Öz: Yaygın bir gerçeklik olmasına karşılık insan, ölüm hakkında çok az şey bilmektedir. Ancak sınırlı ömrünü hayatta karşılaşmış olduğu sıkıntıları aşmada bir engel olarak gören insan, hep bir ölümsüzlük arayışı içinde olmuştur. Bu arayışın sonucu olarak da ölüm, insan hayatında farklı konumlar işgal etmiştir. Bu konumlar; ehlileştirilmiş ölüm, yabancı ölüm ve hakkında konuşulmayan ölüm olarak üç başlık altında toplanabilir. Bu bağlamda modern dünyada etkili olan son yaklaşıma göre bireyin yaşamından tamamen çıkartılan ölüm, başa çıkılacak bir şey değil kaçınılması/ertelenmesi gereken bir olgu haline getirilmiştir. Böylece toplumsal bir olgu olmaktan çok yalnız yaşanan bir olgu haline gelen ölüm, insanların ilgilendiği bir uğraş olmaktan çok bir işletme problemi haline gelmiştir. Oysaki ölüm, genel olarak yaşam tarafından belirlenen bir obje olmaktan ziyade yaşamı belirleyen bir ölçüt olmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde gelişen bu ölüm anlayışlarından hareketle ölümün modern birey hayatında işgal ettiği konuma sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, ölümsüzlük, kapitalizm, korku, endüstri.

[¹] Bu makale 7-9 Ekim 2015 tarihleri arasında düzenlenen *IV. İlgaz Felsefe Günleri Sempozyumu*'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

